

Kirke og samfund – hvor er symbiosen?

Axel Bolvig

Skal vi nedlægge kirker, fordi deres anvendelse ikke menes at stå i forhold til driftsomkostningerne? Skal de lægges i mølpose en årrække? Kan kirkerne benyttes til andre formål end hvad tilkommer Gud? Er den netop offentliggjorte digre rapport om menighedsrådenes økonomi tilstrækkelig til at afhjælpe situationen? Kan kirkernes lange historie inspirere til ekspansiv nytænkning?

Uden at ville foreslå en efterligning af tidligere tiders mangfoldige anvendelse af kirkerne, kan det være nyttigt at skue tilbage for bedre og mere fantasifuldt at kunne diskutere vor tids situation.

Tidligere kendte man også til kirkenedlæggelser. Christian III's bygmester Morten Bussert mente i 1500-tallets midte, at man kunne rive et par landsbykirker ned for at genanvende blyet fra deres tage til en reparation af Århus domkirke. 1357 lod Valdemar Atterdag en halv snes kirker nedrive for at genanvende byggematerialerne til et slot i Randers. Som en konsekvens af befolkningsnedgangen i 1300-tallet forårsaget af pestepidemier blev mange kirker nedlagt. Reformationen i 1536 førte til adskillige nedlæggelser af kirker og klostre især i bispebyerne. Dog ser vi her eksempler på genanvendelse. Klostre kunne anvendes til alderdomshjem og stiftelser. Holme kloster blev omskabt til herregården Brahetrolleborg.

Når arkæologer har mulighed for at lave udgravninger inde i en kirke, finder de undertiden terninger. Og det er ikke de terninger, romerske soldater spillede med om den korsfæstedes klæder. Det er små beviser på folks verdslige aktiviteter i Guds hus, tabt under lange prædikener.

Når Ludvig Holberg solgte sine bøger hjemme fra privaten, kan det skyldes, at han selv tog den avance, som boghandlerne, der havde deres salgsboder i kirkerne, ellers skulle have haft.

Menigheden i Holme satte for et par hundrede år siden en stopper for våbenhusets anvendelsesmuligheder ved et forbud mod at benytte det som opbevaringssted for grøntsager og lignende. Det var ikke et led i en kampagne mod en sundhedspolitik om at have frugt og grønt liggende ved udgangen, selvom våbenhusene undertiden blev anvendt som skolestue.

I Vejlbj ved Århus var der vistnok indrettet rullestue ved våbenhuset. Man ser det for sig: "Vi ruller, mens De be'r". På en måde en praktisk foranstaltning, fordi folk fandt det praktisk at anvende kirkegårdene som blegeplads for deres vasketøj, hvis ellers kirkegårdsmuren formåede at holde kreaturer og svin ude. I kystbyer kunne man finde på at udleje kirken til opbevaring af sejl og net, og opbevaring af korn og mel inde i bygningerne hører vi også om.

Spillelidenskab, bogsalg, viktualierum, magasin, hjemmeservice! Det er bare en forsmag på, hvad folk har benyttet deres kirker til. Der er andre og væsentlige eksempler på kirkernes anvendelse gennem tiderne, som kan lægge op til en diskussion om vor tids spørgsmål.

Modsat alle andre bygningstyper har vores ca. 2.500 kirker altid været i funktion. De fleste af dem i otte endda ni hundrede år. Den bevarende funktion ligger i det forhold, at de er Guds huse kombineret med, at de til enhver tid har forstået at tilpasse sig udviklingens krav, dvs. det verdslige samfunds fordringer og forventninger. Det gør dem enestående.

Vores kirker har altid været et magnetfelt for folks interesser, som ikke kun har været religiøse i vores forstand. Det afgørende er samspillet mellem det religiøse og verdslige. Verdslige folk har bygget slotte, herregårde, boliger og fyldt dem med udsmykninger. Borte har taget dem med mindre de bliver omdannet til museer eller turistattraktioner. Stort set samtlige landsbykirker er blevet opført af verdslige folk. Uden dem, ingen kirke. Uden deres fortsatte indsats ville kirkerne slå glemlens følgeskab med det verdslige byggeri. I samvirket mellem det sakrale og det sekulære opstår derimod en synergieffekt, som nu har eksisteret i små tusind år.

Og som er ved at smuldre i dag. Måske fordi kirkerne udelukker det verdslige samfund – eller er det samfundet, som har forladt kirkerne? Tænk engang: vi har såvel et kultur- som et kirkeministerium!

Fra 1100-1300 opførtes små tre tusind stenkirker i by og på land i det gamle Danmark. De fleste er resultatet af verdslige folks indsats. Således taler Peder Olsen i midten af 1200-tallet i sit testamente om 'min kirke', nemlig Karise, og 'min præst'. Og de var ikke bange for at lade sig afbilde i deres kirkers kalkmalerier. Sorø kloster blev i 1100-tallet opført af Skjalm Hvides berømte slægt som deres

gravkirke, og ca. 450 år senere sikrede rigshofmester Poul Laxmand med et kæmpebeløb opførelsen af karmeliternes kirke og kloster i Helsingør.

Sådanne private initiativer finder vi eksempler på gennem utallige kapeltilbygninger og selvstændige kirker. Så sent som i slutningen af 1800-allet sørgede finansmanden C. F. Tietgen for færdiggørelsen af Marmorkirken i København og brygger Carl Jacobsen lod opføre Jesuskirken i Valby som gravkirke for sin slægt.

I middelalderen donerede mange mennesker store og små beløb til kirkerne som en slags livsforsikring, vel at mærke livet efter døden. De indstiftede altre og sjælemesser, de finansierede utallige udsmykninger i form af inventar og kalkmalerier. På 1100-tals døbefonten i Baarse kan man læse "Bondo Friser gjorde mig, Esger Rød lod mig gøre". Esger betalte for fonten. Fire hundrede år senere lod Barbara Brahe meddele, at hun udsmykkede sin kirke i Bollerup (Skåne).

Også efter Reformationen ser vi folk bekoste altertavler, prædikestole med videre. Størstedelen af Engum kirkes inventar blev 1759 opstillet af kirkeejeren på herregården Tirsbæk. Resultatet blev et af Danmarks herligste rokokorum. De pyramideformede tårnsprir på kirkerne i Torstrup, Horne, Tistrup og Ansager fra omkring 1774 skyldes A. C. Teilmann til Nørholm. Men initiativerne rettede sig ikke kun mod kirkens bygning og inventar. Individuerne trænger ind i gudshusene i form af gravsten og epitafier. Nogle er store og pompøse som for eksempel Jørgen Skeels epitafium i Århus domkirke. De fleste epitafier udvikler sig til rene selvhævdende portrætfremstillinger, hvilket prototypen på deres indskrifter bevidner: "Dette mindesmærke er opsat Gud til ære, menigheden til belæring og os selv til evig ihukommelse". Her promoverer den velstillede del af Danmarks befolkning sig, for det er her, man mødes.

Sådanne initiativer vidner om en intens interesse for kirken i al dens mangfoldighed, men dermed er ikke sagt, at det altid fører til en bedring af kirkernes økonomi. Selvom der fulgte donationer med, så var det kirken, der i det lange løb kom til at stå for vedligeholdelsen. Johan Oxe lod i midten af 1400-tallet opføre et kapel til St. Olai kirke i Helsingør. Det kostede kirken en masse besvær og mange udgifter i det følgende århundrede. Og selvom vi i dag i det historiske perspektiv er glade for vore forfædres sponsorvirksomhed, så er det ikke alt, der er lige heldigt. Lykkeligvis fik man i 1800-tallet forhindret brygger Jacobsen i at sætte et højt gotiserende spir på den genopførte nyklassicistiske Vor Frue i København. På en måde skæmmes Karise kirke af overhofmarskal Moltkes kapel udført af C. F. Harsdorff omkring 1770. Men hvem vil i dag undvære denne arkitektoniske perle, som netop viser vore kirkers tusindårige eksistensberettigelse.

Der sker mange nye spændende ting i og omkring vores kirker, men det ser for undertegnede ud som om de er ved at blive marginaliseret fra det sekulære samfunds interesser. Det kan måske betragtes som et sundt tegn på en voksende inderlighed i befolkningen. Men det er undergravende for mange bygningers eksistensvilkår, hvis ikke kirkerne bliver en medspiller i tidens almindelige kulturaktiviteter.

Vi skulle nødig havne i den situation som Emil Aarestrup beskrev i 1838 i sit digt "I en landsbykirke":

Der var en dyb Forladthed,
En kulde og et Øde.
Der var en rædsom Tomhed,
Som i en Grav hos Døde.

Aarestrups redning er yderst verdslig, nemlig en køn pige ved hans side:

Men du - var ved min Side;
Jeg saae din unge Pande
I renest Stiil en Kuppel,
En yndig Hvælving danne.